

INNOVATSION FAOLIYATDAGI XATARLAR

Abduvaliyev Doniyorbek Baxromjon o‘g‘li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti. Suv xo‘jaligini tashkil etish va boshqarish yo‘nalishi talabasi. Qarshi shahri.

O‘zbekiston Respublikasi.

abduvaliyevdoniyorbek0@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada innovatsion faoliyat xatarlarining turli turlari o‘rganildi. Umumiy ko‘rinishda innovatsion faoliyatdagi xatar, yangiliklar ishlab chiqish va amalga oshirishga mablag‘ sarflashda xosil bo‘ladigan yo‘qotishlar ehtimoli sifatida belgilanadi. Korxonalar va tashkilotlarning qanday turdagi xatarlarga duch kelishi haqida ham ma‘lumotlar berilgan

Kalit so‘zlar: *innovatsion faoliyat, korxonalar xatarlari, iqtisodiy o‘rinish, innovatsion xatarlar, minimallashtirish, ishlab chiqarish, samaradorlik.*

RISKS IN INNOVATIVE ACTIVITIES

ABSTRACT

In this article, different types of risk in innovative activity were studied. In general, risk in innovative activity is defined as the probability of losses resulting from spending money on the development and implementation of innovations. Information about the types of risks faced by enterprises and organizations is also given.

Key words: *innovative activity, enterprise risks, economic growth, innovative risks, minimization, production, efficiency.*

KIRISH

Innovatsion faoliyatning xatarlari turli turlari bilan kuzatiladi. Umumiy ko‘rinishda innovatsion faoliyatdagi xatar, yangiliklar ishlab chiqish va amalga oshirishga mablag‘ sarflashda xosil bo‘ladigan yo‘qotishlar ehtimoli sifatida belgilanadi. Korxonalar va tashkilotlar innovatsion faoliyatda yuz keladigan xatarlar turlariga quyidagilar kiradi: loyihani xato tanlaganlikdagi xatar, marketing xatarlar, raqobatlikning kuchayish xatari, loyihalarni yetarli moliya resurslari bilan ta‘minlanmaslik xatari, ko‘zda tutilmagan xarajatlar xatari, shartnomalarni bajarmaslik xatari. Bundan tashqari, innovatsion faoliyatga kredit, investitsiya, tashqi iqtisodiy, axborotlarning to‘liqsizligi yoki noto‘g‘riligi kabi xatarlar ham ta‘sir ko‘rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADOLOGIYA

Xatarlarning gradatsiyasi ularning umumiy tizimida har bir xatarning o‘rnini aniq belgilab berish imkonini beradi va ushbu xatarlarni boshqarishda maxsus yo‘llar va usullarini samarali qo‘llash uchun sharoit yaratadi. Asosan kichik innovatsion biznesning innovatsion faoliyati uchun raqobatni o‘shirish xatari xavf uyg‘otadi. Bunday xatarning paydo bo‘lish sabablari: raqobatchilar to‘g‘risida to‘liqsiz va noto‘g‘ri axborotlar, yangiliklarni ishlab chiqish va o‘zlashtirish muddatlarining uzayishi, bu esa raqobatchilardan ortga qolishga olib keladi; sanoat jousligi natijasida maxfiy axborotlarni bilib olinishi; raqobatchilarning insofsizligi, ularning reyderlik yondashuvi; xorij eksporterlari va mamlakatning boshqa hududlari tomonidan hududiy (mahaliy) bozorga ekspansiyasi. Innovatsion korxonalar faoliyatida xo‘jalik shartnomalari (kelishuvlari)ni bajarmaslik xatari ham muhim o‘rinni egallaydi. Bu xatar muzokaralar olib borilgan so‘nggi sherikning kelishuv tuzishga rozi bo‘lmaslikda, to‘lov kiritishga qodir bo‘lmagan sheriklar bilan kelishuv tuzilganda, sheriklar tomonidan kelishilgan vaqtda kelishuv majburiyatlarini bajarmaganda, atrof muhit ifloslanishida yuzaga kelgan xavflarda namoyon bo‘ladi. Xatarlarni kamaytirishning asoslangan yo‘llari ularni yana ham dalilli tasniflash

asosida chiqarilishi mumkin. Asosiy o‘rinni innovatsion–investitsiyali xatar egallaydi – bu yakuniy natijani, raqobatbardosh maxsulotlarni, foyda va oxir oqibat aniq innovatsion investitsiyalardan pul oqimini olmaslik ehtimoli. Investitsion xatarning o‘ziga xosligi shundaki, investitsiyalar, agar ular prinsipial innovatsionlarni kiritish bilan kuzatilsa, deyarli korxonada faoliyatining xamma tomonlariga ta’sir ko‘rsatadi va bu uning iqtisodiy usishi, kapital va foydalarning o‘shishiga ta’sir ko‘rsatadi. Xatarni tahlili qilish va baholash majmuaviy usullarni qo‘llashni talab etadi. Bunday usullarga quyidagilar kiradi: statistik usullar, xususan xatarni omilli tahlillash usuli; o‘xshashlik usuli; korxonaning moliyaviy holatini majmuaviy tahlillash usuli, uning moliyaviy barqarorlik tekshiruvini; xatarlarni modellashtirish usuli; texnik va tijorat xatarlari ehtimolini ifodalashga imkon beradigan alohida koeffitsientlar hisob kitobiga asoslanadigan multiplikativ usuli; normativ usul; innovatsion korxonada xatarni kompyuter modeli usuli; reyting usuli. Ushbu usullar bo‘yicha u yoki bu darajada xatarning miqdoriy darajasi baholanadi. Xatar darajasining aniq bahosi qator usullarni qo‘llashda oshadi, va u bo‘yicha hisob kitoblar natijasi mutaxassislarning tajribaviy tahlilini talab etadi.

NATIJALAR

Innovatsion faoliyatda xatarni kamaytirish, uni minimallashtirish yo‘lini aniq taqdim etish muhim. Boshqaruv va analitik amaliyotda xatarni kamaytirishning turli yo‘llarini topishadi. Ulardan eng samaralisi – bu boshqaruv qarorining, ayniqsa innovatsion–investitsiyali qarori tajribali va savodli tashlash. Qo‘shimcha axborotga ega bo‘lish nisbatan yangi yo‘l hisoblanadi, yanayam to‘liq axborot aniq aytish va xatarni kamaytirish imkonini beradi. Xatarni kamaytirish yo‘llaridan hisoblangan limitlash usuli – bu xarajatlarning oxirgi summasining limitini o‘rnatishdir. Xatarni minimallashtirish yo‘llaridan biri xatar qismini (jumladan, moliyaviy) boshqa korxonada va tashkilotlarga o‘tkazish, masalan venchur (xatarli), bunda ular omadsizlik holatida yo‘qotishlar qismini o‘ziga oladi. Xatarlarni kamaytirish yo‘llariga bevosita korxonalarda, ayniqsa faoliyati turli xatarlarga ega bo‘lsa, tabiiy va mablag‘li

sugʻurta fondlarini tashkil etishni nazarda tutadigan oʻzini sugʻurtalash kiradi. Xatarni minimallashtirishning keng tarqalgan usullaridan biri – bu sugʻurtalash boʻlib, u sugʻurtali holatlar paydo boʻlganda korxonalar (firma)larning mol mulkli qiziqishlarini himoya qilishni, sugʻurta toʻlovlaridan shakllanadigan, ehtimolli zararlarni qoplash uchun mablagʻli fondlarni yaratishni namoyon etadi.

MUHOKAMA

Xatar, murakkab va koʻp jihatli boʻlib, barcha ilmiy – texnik, ishlab chiqarish va moliyaviy boshqaruv qarorlarni qabul qilish asosida yotadi. Axir hatto yaxshi iqtisodiy oʻsish sharoitida ham har bir korxonalar uchun (mulklar shakli va uning moliyaviy holatidan qatʻiy nazar) doimo nomaqbul voqealar, inqiroziy holatlar kelish ehtimoli saqlanib turadi. Bunday imkoniyatlar doimo xatar bilan kursatiladi.

Innovatsion faoliyat xatarini kamaytirish uchun birinchi navbatda amalga oshirishga taklif etiliniyotgan loyihalarni (mavzularni) batafsil tanlab olish zarur. Innovatsion loyihalarni (mavzularni) erta, loyiha oldi bosqichida tanlashning muhimligi quyidagi holatlarda belgilanadi:

- Innovatsiyaon ishlanmalarga katta hajmli va yuqori tezlikdagi xarajatlar bilan
- Innovatsion ishlanmalar yoki mavzularning alohida yoʻnalishlariga ajratiladigan mablagʻlarning chegaralanganligi;
- Yanayam istiqbolli va dolzarb mavzularnitanlash asosida maksimal samara (iqtisodiy, ijtimoiy va b.) olishga intilish;
- Buyurtmachi va bevosita ilmiy–texnik ishlilari tomonidan taklif etilayotgan katta hajmdagi mavzular;
- Ilmiy – texnik va iqtisodiy xatarni kamaytirish zarurligida izlanishni tadqiqotlar va innovatsion ishlanmalarning istiqbolli yoʻnalishlarida jahon darajasiga erishish;
- Innovatsion ishlanmalar natijalari korxonalar faoliyati strategiyasiga mos kelishi zarurligi bilan.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish mumkinki, mamlakatimizda ilmiy va ilmiy-texnikaviy faoliyatni amalga oshirish, innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ishlab chiqarishda ilmiy-texnikaviy va innovatsion rivojlanishni ta'minlash uchun qulay shart-sharoitlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish kerak. Bu esa o'z davlatning iqtisodiyotiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Har bir sohada bo'lganidek innovatsion faoliyat yuritishda ham yetarlicha xavf-xatarlar bor. Bu xatarlarni yuqorida ko'rsatilgan yonalishlar orqali oldini olib ish yuritilsa innovatsion faoliyatni to'g'ri olib borishga yordam beradi va mamlakat iqtisodiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shavqiev E.Sh. Tadbirkorlik – aholi farovonligini oshirishda asosiy omil. Mualliflar jamoasi – T.: “Fan va texnologiya”, 2019
2. Ergashev R.X. Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning ilmiy-nazariy va huquqiy asoslari
3. <https://elibrary.ru/item.asp?id=19749721>
4. <https://www.Marketing.kharkov.ua/marketing/setevoymarketing.html>
5. <https://www.provenmodels.com/575/five-generations-ofinnovation/roy-r.-rothwell/>